

Keynesyenizm: Eleştirel Bir Yaklaşım

Şehabettin Güneş*

I. Giriş

Bilindiği gibi, John Maynard Keynes (1883-1946) ekonomi tarihinin en önemli ve iz bırakmış simalarından birisidir. *İş, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (1936) isimli kitabı en büyük ekonomik düşünce geleneklerinden biri olan modern Keynesyen ekonominin temelini teşkil eder.

Keynes'in kitabının basımından günümüze kadar geçen sürede, Keynesyen ekonomik düşünce farklı aşamalardan geçmiş, kendini yenilemiş ve geliştirmiştir. Aslında Keynesyen ekonomik yaklaşımı sınırları, tam ve kesin bir şekilde belirlenmiş bir yapı olarak düşünmek de doğru değildir. Yayınlandıktan sonra birçok kimse onun kitabını ekonominin her derdine deva olacak, ne zaman istenirse hazırca kullanılacak bir ilaç gibi

görmüştür. Bu çerçevede bazıları, Keynes'ten daha fazla "Keynesçi" kesilmişlerdir. Ayrıca ekonomistlerin birçoğu, 1929 büyük ekonomik krizinin "görünmez el" in bir ihaneti sonucu yaşandığını düşünmüşlerdir. Bundan dolayı, Keynes tarafından gösterilen devletin "görünen el" i birçok kimseyi oldukça memnun etmiştir.

1960'lı yıllara kadar devletin elleri genellikle maharetli ve işe yarıyor görünmüştür. İşsizlikten enflasyona bir çok konuda Keynesyen politikalar uygulanmıştır. Fakat 1970'lere gelindiğinde bu maharetli görünen eller titremeye başlamıştır. Birçok ekonomist, bu görünür elin de bir işe yaramadığını ve hatta ekonomiye zarar verdiğini söylemeye başlamıştır. 1970'lerin sonlarına doğru ise farklı ekonomik düşünce okullarını temsil eden kesimler, Keynesyen ekonomik teori ve politi-

*Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

kalarının artık iflas ettiğini ilan etmiştir. Keynesyen politikaları uygulamak için oluşturulan devlet teşekkülleri ve kurumlarının fazlalığı ise, sadece ekonomistlerin değil, aydınların da büyük bir kesimini oldukça rahatsız eder hale gelmiştir. Devlet şiştikçe toplum sıkıştığını hissetmeye başlamıştır. Bütün bunlar, Keynesyen geleneğin önerdiği politikalarından uzaklaşma sürecini başlatmıştır.

Bu çalışmada, Keynesyen ekonomik düşünce eleştirel bir yaklaşımla ele alınacaktır. Klasik öğretiler ve ders kitapları ışığında farklı ekonomik düşünce geleneklerinin dayandığı temel paradigmaları derinlemesine ele alıp değerlendirmek pek mümkün olmamaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmanın öncelikli amacı, ekonomik düşünce sınırlarımızı zorlayarak daha geniş bir perspektiften konuya bakmaya sağlamaktır. Fakat konunun sınırları çok geniş olduğundan, burada sadece temel konulardaki eleştiri ve değerlendirmeler üzerinde durulacaktır.

II. Keynesyen Teori ve Temel Sorunlar

Çağdaş Keynesyen ekonomik düşünce, Keynesyenizmin doğduğu yıllardaki durumundan oldukça farklı bir hale gelmiştir. Keynesyen gelenek makroekonomik teori ve politikalarını şartlara ve ampirik verilere göre değiştirmiştir. Eskide direnenlerin varlığı bir yana, özellikle ekonomik politikalar açısından, çağdaş Keynesyenlerin kendi içinde bile farklı yaklaşımlar mevcuttur. Dolayısıyla, Keynesyen geleneği ve karşıt görüşleri tek bir kalıba sokarak değerlendirmek pek mümkün değildir.

Radikal bir yaklaşıma göre Keynes, ekonomik teoriye yeni ve kayda değer bir şey kazandırmamıştır. Bu konudaki görüşünü Hazzlitt (1970) şöyle ifade eder: "Nihayet Keynes'in Genel Teorisini (kitabını) analiz etme imkânı buldum... İçerisinde doğru ve

orijinal olan hiçbir önemli doktrine rastlayamadım. Kitaptaki orijinal şeyler doğru değil, doğru şeyler de orijinal değil" (bkz. Marshall, s. 1). Friedman (1997) ise değerlendirmesini daha temkinli yapmaktadır: "... kitabın statüsü ve etkileri artık değişmiştir. Ekonomik düşünce ve ekonomik politikayı büyük oranda hâlâ etkilemektedir ve etkilemeye de devam edecektir. Fakat bu, geçmişteki neden ve yöntemlerden çok farklı bir şekilde olacaktır" (s. 4). Daha pragmatik bir görüşe göre ise, bir zamanlar oldukça etkin olan Keynesyenizm artık devrini tamamlamıştır:

"1950'lerde ve 1960'larda büyük krizler yoktu ve zannedildi ki üretimdeki şoklar artık görülmeyecek. Ekonomi profesörleri öğrencilerine gelecek elli yıl için Keynes'in maaşlarını ödemediğini coşkun bir şekilde söylüyorlardı. 1996'da Keynes'in ölümünün elli yıldönümüne yaklaşırken şimdi ekonomistlerin yeni bir hayır sahibi bulmak için acilen duaya ihtiyaçları var" (Chrystal ve Price, 1994: 3).

Burstein (1984) ise farklı bir yaklaşımla çerçevenin genişliğini şu ifadelerle dile getirmektedir: "Keynes'in Genel Teorisinin harika bir kitap olduğuna karar verdim. Fakat ne olduğu için değil, plastik yorumlama yoluyla ne olabileceği için" (s. 53).

Aşağıda bu "plastik yorumlama"nın detayları içinde kaybolmamaya dikkat ederek, çağdaş Keynesyen ekonomik düşüncenin temel ve genel kabul gören öğretisini ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

A. Durgunluk ve İşsizliğin Nedenleri

Bilindiği gibi Keynesyen ve (neo)klasik toplum talep eğrileri sadece negatif eğimli olmalarıyla benzerlik gösterir. Froyen (1993: 244)'in de belirttiği gibi toplam talep eğrisi, klasiklere göre para miktarının, Keynesyenlere göre ise devlet harcamaları, yatırımlar, vergiler ve para arzının bir fonksiyonudur.

Fakat toplam talebin, Keynesyenlerin iddia ettiği gibi bütün bu değişkenlerden etkilenmediği tartışmalıdır.

Keynesyenler içsel ve dışsal (piyasa dışı etkilerle belirlenen) değişkenleri geçersiz varsayımlara dayandırmakta ve ona göre öngöründe bulunmaktadır. Bu bağlamda dışsal değişkenler olan para arzı ve vergileri devlet belirlemekte, tüketim ve özel yatırımlar gibi değişkenleri ise piyasa sistemi belirlemektedir. Fakat bu tür bir ayırım artık kabul görmemektedir ve toplam talep ile üretimin bu değişkenlerle olan ilişkisi de Keynesyenlerin iddia ettiği gibi değildir (Lucas ve Sargent, 1979: 300-16). Yani ekonomik sistemi etkilemek fakat aynı zamanda sistem dışı kalarak etkilenmemeyi başarmak mümkün değildir.

Ekonomik değişkenlerin pazar sistemi içerisinde mi, yoksa pazar dışı dışsal etkilerle mi belirlendiği konusundaki görüş ayrılığının, bu değişkenlerin çalışma mekanizmaları, durgunluk ve krizlerin nedenleri ve ekonomik politikaların kullanımı gibi birçok konuda önemli sonuçları bulunmaktadır.

Keynesyen teori, halkın ekonomik olaylar karşısındaki davranışlarını ve beklentilerini statik bir yapıda ele alır. Neoklasiklere göre ise halkın beklentileri rasyoneldir ve ileriye yöneliktir. Halk ekonomik çıkarlarını en iyi şekilde koruyabilmek için, geleceği en doğru bir şekilde kestirmeye çalışmaktadır. Bunun için gerekli bütün tedbirleri almakta ve mümkün olan her kaynağı değerlendirmektedir. Chrystal ve Price (1994: 56)'ın da belirttiği gibi kişiler, ekonomik olayların oluşup kendilerini etkilemesine seyirci kalmazlar; bilakis önceden durumu kestirmeye çalışıp ona göre hareket ederler. Bu neoklasik yaklaşım "rasyonel beklentiler" hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Keynesyenlerde ise teori "bekle ve gör" mantığı üzerine kurulmuştur. Bu nedenle Keynesyenler, devletin

ekonomi karşısındaki durumunu dışsal, neoklasikler ise içsel (piyasaya duyarlı) olarak kabul ederler.

Böyle bir ayırımın önemli yansımaları vardır. Neoklasiklere göre, halkın havayı iyi koklayarak ekonomik politikaların uygulamayı etkisiz göstermesinden önce kendi durumlarını yeniden değerlendirip değiştirmeleri bu politikaları etkisiz kılacaktır. Bu neoklasik yaklaşım, "ekonomik politikaların etkisizliği" olarak da bilinmektedir. Edgmand'ın ifadesiyle bunun anlamı "ihtiyari para ve mali politikalarının ekonomiyi stabilize etmek için kullanılamayacağıdır" (1987: 252). Etkisizliğin nedeni, halkın kendini korumak veya durumunu ayarlamak için aldığı tedbirler ve uygulanan ekonomik politikaların etkisini göstermek için zamana olan ihtiyacıdır.

Yukarıdaki neoklasik görüşü para politikası örneği ile biraz açalım. Sheffrin (1996: 37)'in de açıkladığı gibi varsayalım ki halk para arzının arttırılacağını beklemektedir. Para arzının artması önce yapay bir talep artışına sebep olacaktır. Fakat aynı zamanda insanlarda fiyatların yükseleceği yönünde bir beklenti oluşacaktır. Üretimin ücretlerle olan ilişkisinden dolayı bu beklenti arzı azaltacaktır. Arzdaki düşme miktarı şişirme talepteki artış kadar olacağından, ekonomideki toplam üretim değişmemiş olacaktır. Uygulanan para politikasının etkisiz kalabileceğini gösteren ampirik çalışmalar da vardır. Barro (1978: 586) tarafından yapılan bir çalışmaya göre üretim, para arzı artışını halk sezindiği takdirde artmamaktadır. Fischer (1977: 261-68)'e göre de para politikası, ancak toplumda önceden öngörülemeyen piyasadaki para stokunun artırılması veya işçilerle işverenler arasında uzun dönemli sabit ücret kontratlarının bulunması durumunda, para arzı mal arzını fazla düşürmediğinden dolayı üretimi artırabilmektedir.

Rasyonel beklentiler yaklaşımı, Keynesyenlerin ekonomik politika önerilerinde sıkça başvurmak zorunda oldukları ekonometrik modellerin kullanımını da eleştirmektedir. Devletin ekonomiye müdahalesi, düzenleyici politika ve mekanizmaların doğru miktarda ve doğru zamanda uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde uygulanan politikanın ekonomiye zarar vermesi kaçınılmazdır. Bu bakımdan, ekonomiye müdahalede ve uygulamada doğru tespitlerin yapılabilmesi için Keynesyenlerin orta ve uzun vadeli tahminlerde kullanılan ekonometrik modellere ihtiyacı vardır. Lukas (1976: 105-26) ise ekonometrik modellerin bu amaçla kullanılmayacağını belirtmektedir. Ona göre ekonometrik modeller, nihayetinde insanların davranışlarını tahmin edebilmek için kurulur. Yani modellerdeki parametreler davranışları temsil eder. İnsan davranışları ise uygulanan politikalar karşısında dinamik ve rasyonel bir seyir izler. Uygulanan ekonomik politikalar karşısında insanlar da kendi durumlarını değiştirip yeni ekonomik kararlar aldıklarından dolayı, ekonometrik bir modelde elde edilen parametreler artık ölçmeleri gereken şeyi ölçmekten uzaktır. Dolayısıyla bu veriler ışığında yeni ekonomik politikalar da uygulanamaz. Bir örnek vermek için şu çarpan eşitliğini ele alalım:

$$Y = \frac{a - bT + I + G}{1 - b + bt}$$

Eşitlikte, Y , T , I , G , sırasıyla, üretim, vergiler, yatırım ve devlet harcamalarını göstermektedir. Keynesyenlerin stratejisi burada önce a , b , ve t parametrelerini ilgili dataları kullanarak tespit etmek; sonra G ve T 'nin değişmediğini kabul ederek Y 'ya bir değer verip Y 'yi bulmaya çalışmak olacaktır. Daha sonra da ekonomik politika araçları olan G ve T 'ye değişik değerler vererek Y 'ye ne olduğunu görmek gerekecektir. Fakat gerçekte insan-

ların davranışlarını temsil eden ve dinamik bir yapıda olan parametreler a , b , ve t 'nin modelde kabul edildiği gibi statik olmaması, böyle bir modelin ekonomik politika analizinde kullanılmayacağını göstermektedir. Bu saptamanın geçerliliğini kabul etmek için neoklasik varsayımları kabul etmek de gerekli değildir (Chrystal ve Price, 1994: 58-59). Kısa dönemli tahminlere yönelik ekonometrik modeller ise mahzurlu görülmektedir.

Keynesyen öngörüyle ilgili bir sorun da işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkidir. Eskiden Keynesyenler işsizlikle enflasyon arasında uzun dönemde bile ters bir ilişkinin olduğunu düşünmekteydiler. Günümüzde ise sadece kısa dönemde böyle bir ilişkinin varlığını kabul etmektedirler. Neoklasiklere göre ise ekonomide yerinden oynayan veya oynatılan bir değişken çok hızlı bir şekilde yeniden yerini bulmaktadır ve bu yüzden işsizlikle enflasyon arasındaki ters ilişki yok denecek kadar kısa sürmektedir (Snowdon ve Vane, 1997: 10).

Keynesyenlere göre toplam talep artışı uzun dönemde de üretimi artırarak ekonomiyi etkilemeye devam etmektedir. Friedman (1968) ise bunun doğru olmadığını belirterek şöyle der:

“Üreticiler toplam talebin ilk andaki artışına üretimi artırarak cevap vereceklerdir. Çalışan işçiler daha uzun süre çalışacak, işsizler de mevcut ücretlere göre işe girmek isteyeceklerdir... Fakat bunlar sadece ilk tepkileri göstermektedir. Devam eden süreçte talepteki beklenmedik bir artışa üretilen malların satış fiyatları üretim faktörlerinin fiyatından daha önce tepki gösterdiğinden dolayı işçilerin reel ücretleri azalmış, işçilerce talep edilen reel ücretler ise yeni şartlar dikkate alınarak artmıştır” (s. 10).

Reel ücretlerin azalması üreticileri ücret artışı yapmaya zorlayacak, bu ise arzın kısılıp üretimin tekrar azaltılmasına yol açacaktır. Artık mallar da daha pahalıya üretilip satıldığından dolayı talepteki şişkinlik de sona erecektir.

B. Para ve Maliye Politikalarının Kullanımı

Keynesyenler işsizlik ve enflasyonla mücadelede para ve maliye politikalarının kullanılması gerektiğini savunmaktadırlar. Buna göre, eğer ekonomide yetersiz toplam talepten kaynaklanan bir durgunluk varsa devlet genişleyici para ve/veya maliye politikalarına başvurmalı ve toplam talebi canlandırmalıdır. Enflasyonist bir baskı varsa, bu defa tersi yapılmalıdır. Keynesyenlerin önde gelen temsilcilerinden Franco Modigliani (1977)'ye göre "...muğlak bir yapıdaki para ile iş yapan özel teşebbüs ekonomisinin kontrole ihtiyacı vardır; böyle bir ekonomi kontrol edilebilir ve bundan dolayı da uygun para ve maliye politikalarıyla kontrol edilmelidir" (s. 1).

Para ve maliye politikaları uygulanarak ekonominin *belli şartlarda* "etkilenebileceği" görüşüne, Keynesyen düşünceyi paylaşmayan neoklasik ve paracı ekollerin de pek bir itirazı yoktur. Ancak sorun etkilemekten çok "stabilize etmek" olduğundan dolayı derin görüş ayrılıkları da bu noktada yoğunlaşmaktadır. Örneğin Friedman, ekonominin düzenleyici politikalara ihtiyacı olmadığını ve bu tür politikaların durumu daha da kötü yapabildiğini ileri sürmektedir. Ona göre uygulanan para ve maliye politikaları, uzun sürede ve etkileme oranları belirsiz bir şekilde ekonomiye yansydıklarından dolayı, istenmeyen sonuçlara yol açmaktadır. Piyasa mekanizmasının bu tür devlet politikalarından daha iyi sonuçlar vereceğine inanan Friedman, para stokunun sabit bir oranda artırılmasının ekonomide istikrarlı büyüme için

yeterli olacağını belirtmektedir (Edgmand, 1987: 404-409). Carlson (1970: s. 28)'a göre de talebi canlandırmak için para arzının artırılması uzun vadede tam olarak fiyatlara yansımakta ve enflasyonist sonuçlar doğurmaktadır. Maliye politikasının etkileri ise hızlı bir şekilde ortadan kalkmaktadır. Walsh (1994: s.1) da uygulamadaki sorunlara dikkat çekerek, para otoritesinin, durumu fark edip zamanında önlem almasının mümkün olamayacağını ve bunun uygulanan politikayı daha da etkisiz ve masraflı yapacağını belirtmektedir.

Üretici ve tüketici kesimler, ekonomideki reel değişkenlere nominal değişkenleri birbirinden ayırabilmektedir ve bu yüzden neoklasik düşüncedeki rasyonel beklentiler hipotezine göre toplum tarafından öngörülen, sezilen para politikalarının uygulanması üretim ve iş hacmini etkilememektedir. Holland (1985: 10)'a göre ekonomik politika otoritelerinin halkı kandırmak için kısa vadeli çözümlere başvurmaları, uzun vadede önemli risk ve zararlar doğurmaktadır. Bu tür politikaların uzun vadedeki en kötü yansıması ise, işsizliğin "doğal" kabul edilen düzeyinin artması ve üretimin de "doğal" seviyesinin azalmasıdır. King (1993: 67) de Keynesyen IS-LM modelinin günümüzde artık kabul görmeyen varsayımlara dayandırıldığını ve dolayısıyla bu modelle dayanarak üretimdeki dalgalanmaları analiz etmenin veya ekonomik politikalar uygulamanın tehlikeli bir zemin oluşturduğunu savunmaktadır.

Rikardiyan Eşitliği olarak bilinen hipoteze göre de maliye politikası bir ekonomik stabilize aracı olarak kullanılamaz. Bu hipotez, devlet borçlanmasının ekonomideki reel değişkenler üzerinde bir etkisinin olmadığını savunmaktadır. Örneğin hükümet vergileri indirir, fakat bu açığı borç alarak kapatırsa, halk bunu gelecekteki vergilerde bir artış olarak görecektir. Bu durumda halk, kendini

vergi indiriminden dolayı daha zenginleşmiş ve iyi durumda hissetmeyecek ve tüketimini arttırmayacaktır (Barro, 1993: 142). Bu ise maliye politikasının etkisiz kalması anlamına gelmektedir. Tümüyle nötrleştirici olmasa da ampirik çalışmalar, böyle bir etkinin varlığını belirlemiş, özellikle geçici ve kısa bir süre için yapılan vergi indirimlerinin ekonomiyi canlandırmada yetersiz kaldığını ortaya koymuştur.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Keynesyen ekonomik politikaların aşağıdaki sorunları olduğu görülmektedir:

- Uygulanan ekonomik politikaların piyasalarda etkisini ne zaman göstereceğini tam olarak kestirmek mümkün değildir. Beklenen etkinin zamanı ve miktarı oldukça değişik olabilmekte; bu belirsizlik ise ekonomide istenmeyen sonuçlara yol açmaktadır.

- Günümüzdeki bilgi akışı ve şeffaflığı çerçevesinde insanların beklentileri ve çıkarlarını koruma çabaları, uygulanan ekonomik politikaları "ya tutarsa" mantığına indirgemıştır.

- Ekonominin işleyişindeki sebep-sonuç ilişkisini her zaman tam olarak kestirmek mümkün olmadığından, ekonomik değişkenler üzerinde oynanarak piyasanın iç dinamiklerini bozan müdahaleler düzeltilmesi istenilen sorunu daha da derinleştirilebilmektedir.

- Müdahaleci politikalar kısa vadede stabilize edici etkiler gösterse bile, uzun vadede ekonomideki işsizliğin "doğal" seviyesini arttırmaktadır.

C. Keynesyen Ekonomik Düşüncenin Yapısal Sorunları

Keynesyenizm sadece makroekonomik politika önerileri açısından değil, üzerine inşa edildiği teorik çerçevenin sağlam olmadığı ve mikroekonomik altyapıdan yoksun olduğu yönünde de ciddi eleştirilere uğramıştır.

1. Reel etkilerin ihmali:

Keynesyenlerin temel kaygıları her zaman için toplam talep üzerinde yoğunlaşmıştır ve arz neredeyse tamamen ihmal edilmiştir. Bu açıdan özellikle neoklasiklerin yoğun eleştirileri sonucu, reel etkiler hakkında da düşünmeye başlamışlar ve yeni bir toplam arz modeli geliştirmeye çalışmışlardır. Fakat bunu yaparken başvurdukları yol neoklasik optimizasyon eşitliğini alarak Keynesyen kalıba sokmak olmuştur (Chrystal ve Price, 1994: 77-90).

F. A. Hayek'e atıfla, Shenoy (1972:23-35) da Keynesyen sistemin ekonomiye teşhis ve tedavi araçları açısından yaklaştığında üretim kaynaklarındaki kıtlığı görmezlikten geldiğini ifade etmektedir. Bu ise fiyatlar ve tüketimin belirleyici etkenleri ve ekonomideki tasarruf oranının önemi gibi konularda doğru bir analiz yapılmasını engellemektedir. Ayrıca, reel değişkenleri ihmal ederek nominal değişkenlere verilen değer de, yapılan analizi kısa döneme indirgemektedir ki bunun da çeşitli sakıncaları bulunmaktadır. Toplam arz ile verimlilik düzeyi arasındaki sıkı ilişki de Keynesyen analizde ihmal edilmiştir.

2. Ekonomik büyüme:

Sağlam bir teorik yapı açısından değerlendirildiğinde, Keynesyenlerin aslında bir büyüme teorisine bile sahip olmadıkları ileri sürülmüştür. Chrystal ve Price (1994: 228)'in da belirttiği gibi "geleneksel makroekonomik modeller çerçevesinde arz şokları ve uzun dönem büyümenin determinantlarını analiz etmek zordur", fakat ekonominin arz yönüyle ve uzun vadeli etkenlerle ilgilenmeyen Keynesyenler, ekonomik büyüme literatürüne kayda değer katkılar sağlamaktan uzaktırlar.

Keynes'in analizi, kısa döneme odaklanmış ve yeni yatırımlarla gelen verimlilik kapasitesindeki değişimleri dikkate almamıştır. Harrod gibi Keynes'in takipçileri ise, onun

analizini yatırım, verimlilik ve etkin talep arasındaki ilişkiyi de dikkate alarak geliştirmeye çalışmışlardır (Asimakopulos, 1991: 164). Fakat Solow (1956: 66)'un da ifade ettiği gibi bu takipçiler, uzun dönemli problemleri alışılmış kısa vadeli araçlarla çözmeye çalışmışlardır. Hamberg (1971: 7)'e göre, özellikleri itibariyle statik olan ve sabit üretim fonksiyonu parametrelerine dayanan bu modeller, yatırımların gerçek mahiyetini tespit etmekten uzaktılar. Bununla birlikte, global politikalarda Keynesyenler bu modellere dayanarak gelişmekte olan ülkelere daha hızlı büyüme için tasarruf oranlarını arttırmaları gerektiğini tavsiye etmeyi de ihmal etmemişlerdir.

Günümüzde artık tasarruf ile büyüme oranı arasında uzun dönemde bir ilişkinin olmadığı bilinmektedir. Buna işaret eden Johnson (bkz. Skidelsky, 1977: 94)'a göre, Keynesyen büyüme modellerinde bilgi yanlış yönde ilerlemiştir. Sorun, Keynes'in öncelikli olarak ilgilendiği ekonomideki genel işsizlik problemi için kullanılması gereken realitenin basite indirgenmesi aracını, Keynes'ten sonra gelenlerin tamamen yanlış bir platformda kullanarak kapital birikimi, tasarruf ve makine-insan kullanım oranı gibi şeylerin yanlış analiz edilmesinden kaynaklanmıştır.

3. Tüketim teorisi:

Ekonomideki bir çok değişken toplumun tüketim çizgisiyle ilintilidir. Ekonomideki sebep-sonuç ilişkilerinin değerlendirilmesinde tüketim hareketlerini doğru analiz edebilmek önemlidir. Özellikle ekonomide müdahaleci politikalar uygulanıyorsa, yanlış adımlar atmamak için bu önem daha da artar. Fakat sonuçta tüketim hareketleri insan davranış ve psikolojisiyle ilişkili olduğundan, çok güvenilir ve sınırları kesin hatlarla çizilmiş bir toplam tüketim teorisi geliştirmek kolay değildir. Bu açıdan toplam tüketim teorileri ol-

dukça esnek varsayımlara -belki de kaçınılmaz olarak- dayanmaktadır.

1930'lu yıllardan önce ekonomistler, tüketimin faiz oranlarının bir fonksiyonu olduğunu düşünüyordu. Faiz oranları arttığında tüketimin azalacağı, tasarrufun artacağı öngörülüyordu (Edgmand, 1987: 80). Fakat Keynes, tüketimin mevcut gelirin bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre genel bir kural olarak insanlar, gelirleri artınca tüketimlerini de artırmakta, fakat tüketimdeki bu artış daha düşük bir oranda gerçekleşmektedir. Keynes, tüketimin diğer bazı subjektif determinantları üzerinde de durmuştur (Marshall, 1970: 134).

Tüketimin determinantları ve tüketim fonksiyonunun stabilize edilmesi açısından Keynesyen analize çeşitli eleştiriler yöneltilmiş ve alternatif teoriler geliştirilmiştir. McCracken (1961: 136)'in de dediği gibi makroekonomik gelişmeler tüketim fonksiyonunun stabilize edilmesi üzerine şüpheler doğurmuş ve bu çerçevede "marjinal tüketim eğilimi" analizi yeni testlere tabi tutulmuştur.

Bireyler bazında yapılan bazı çalışmaların tüketim ile gelir arasında düzenli bir ilişkinin olduğunu ortaya koyması, Keynesyenleri oldukça heyecanlandırmıştı. Çünkü böyle bir ilişkinin varlığı, özel yatırım ve mali harcamaların miktarının tam istihdam seviyesine ulaşılabilmesi için kolayca ayarlanabilmesi demektir. Fakat bu çalışmalar, sadece aile tüketiminin ailedeki gelirle birlikte arttığını gösteriyordu. Keynesyenler ise bu verileri toplam tüketimi temsil edecek şekilde genelleştirme eğilimindeydiler. Daha sonra yapılan çalışmalar, bu yaklaşımın yanlış olduğunu ortaya çıkarmıştır (Edgmand, 1987: 82).

Friedman (bkz. Lekachman, 1964: 26) da tüketim fonksiyonu konusunda içine düşülen yanlışlığı analiz ederken tasarruf ve reel gelir seviyesi arasında görülen tutarsızlığa

dikkat çekmektedir. Friedman'ın tespitine göre, toplam reel gelirin arttığı dönemlerde, toplam tasarrufta ona paralel bir artış olmamıştır. Ayrıca hane halkları üzerinde yapılan çalışmalar da ortalama reel gelirden artış olduğu dönemlerde, ortalama tüketim eğiliminde bir artış olmadığını ortaya koymuştur. Bu veriler, tüketim fonksiyonunun tüketim veya tasarruf bazında sadece mevcut gelir düzeyi ile belirlenmesinin doğru olmadığını göstermektedir.

Edgmand (1987: 83)'in da belirttiği gibi sonradan yapılan bu çalışmalar ve elde edilen sonuçlar, ortalama tüketim eğiliminin sabit olduğunu ve kısa dönem ilişkisine ek olarak uzun dönem bir tüketim fonksiyonunun varlığını ortaya koymuştur. Bu çerçevede, tüketici davranışlarını açıklamaya yönelik yeni hipotezler geliştirilmiştir. En çok kabul gören hipotezler arasında olan Friedman'ın "sürekli gelir" hipotezine göre, şimdiki tüketim hem mevcut gelirin hem de ileri bir zamanda elde edileceği beklenen gelirin bir fonksiyonudur. Tüketim ve gelir, sürekli ve geçici kısımlardan oluşabilir ve geçici gelir için marjinal tüketim eğilimi sıfırdır. Ayrıca bu hipoteze göre sürekli tüketim, sürekli gelirin sabit bir oranı miktarınca gerçekleşmektedir.

Tüketimi açıklamak için ortaya atılan farklı hipotezlerin ekonomik politika önerileri de farklı olmaktadır. Sürekli gelir hipotezine göre insanların tüketimi, mevcut gelirden çok, uzun vadedeki gelir beklentilerine göre şekillenecektir. Böyle olunca, uygulanan ekonomik politikalara da ona göre tepki göstereceklerdir. Uygulanan politika, kişilerin gelirini geçici bir süre için etkiliyorsa, kişilerin tüketiminde pek bir değişiklik olmayacaktır. Keynesyen yaklaşıma göre ise, gelirdeki değişikliğin geçici mi sürekli mi olduğu önemli değildir (Edgmand, 1987: 88).

Ekonomik politikaların etkinliği açısından rasyonel beklentiler hipotezini sürekli gelir hi-

potezi ile birleştiren Rikardiyan eşitliği, ekonomiye yapılan kısa süreli günübürlük müdahalelerin reel değişkenleri etkilemeyeceğini öngörmektedir. Tümüyle n t rleyici olmasa da, ekonomide bu öngörünün büyük  l de gözlemlendiğini belirten Seater (1993), konuyu tüketim fonksiyonu çerçevesinde şöyle açıkla- maktadır:

"Rikardiyan eşitliğine göre devlet alımları ve marjinal vergi oranları hesaba katılabilir fakat borç/vergi karışımı etkisizdir. Sebep ise gayet açıktır. Borç şimdiki değer miktarınca hesaplanarak gelecekte yüklenecek bir vergi demektir ki bunu bilen rasyonel taraflar, borçlanma olmamış gibi davranacaklar, sonuçta ekonomik aktivitede herhangi bir değişiklik oluşmayacaktır" (s. 142).

Tüketimdeki değişkenleri büyük  l de kişilerin uzun vadeli gelir beklentilerine bağlayan sürekli gelir hipotezi, maliye politikalarının da belli şartlarda etkisiz kalacağını öngörmektedir. Buna göre geçici ve kısa süreli vergi indirimleri, tüketimi arttırmayacak ve ekonomik canlılığı sağlayamayacaktır. Uygulanan politikaların etkili olup olmaması, bazı ekonomik değişkenlerle olduğu kadar, toplumdaki beklentiler ve psikolojik şartlarla da yakından ilişkilidir. Keynesyen yaklaşım, bu olguları büyük  l de göz ardı etmektedir (Edgmand, 1987: 88-89).

III. Keynesyenizm ve Kurumlar

Keynesyenizmin varlığı kamusal kurumlarla kaimdir. Temel felsefe ekonomik hayata müdahale etmek üzerine kurulu olduğundan, sistem, müdahalenin araçları olan kurumları da ortaya çıkarmak zorundadır. Bu bakımdan Keynesyen sistemde marjinal kurum yaratma eğilimi yüksektir. Bu çerçevede belli bir amaca yönelik olarak oluşturulan bir kurum başka bir kurumunun oluşumuna yol açmakta, destekleyici ve yedek kurum ve ku-

ruluşlarla birlikte halka genişleyerek büyü-
mektedir. Devletin çeşitli kurum ve kuruluş-
larıyla ekonomik hayattaki varlığının meşru-
iyeti ise tarih boyunca tartışma konusu ol-
muştur. Ancak günümüzde artık özellikle ge-
niş kapsamlı devlet müdahalelerinin verimsiz
kurum ve kuruluşlar ortaya çıkardığı, üretim
kaynaklarının etkin dağılımını engellediği,
çalışma ahlâkı ve dürtüsünü azalttığı, ekono-
mik dinamizmi sekteye uğrattığı ve tota-
liter siyasî yapıların ve çıkar gruplarının olu-
şumuna yol açarak sosyal düzeni bozduğu
yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır.

Keynesyen gelenek, devletin reel ekono-
mik dengeleri gözetmeden para harcamasını
olanaklı kılmaktadır. Malî dengenin, bütçe-
nin ekonomik daralma dönemlerinde açıklık
ve genişleme dönemlerinde fazlalık vermesi
yoluyla oluşabileceğine inanan Keynesyenler,
bütçe denkliliğine önem vermezler. Diğer bir
deyişle, bu yaklaşımda yıllık dengelerle uğ-
raşmak yerine, dengenin üretimin inişli çıkışlı
seyri içerisinde halledileceği savunulmakta-
dır. Ancak bu yaklaşım uygulamada, sürekli
bütçe açıklarıyla sonuçlanmaktadır (Froyen,
1993: 535). Uygulamada devlet sürekli ola-
rak harcama yapma eğilimi göstermekte ve
çoğu kez bunu sorumsuzca yapmaktadır. Bu
durumu Buchanan ve Wagner (1977) şöyle
açıklamaktadır:

“Politikacılar halkın parasını kendi taraf-
tarlarına yönelik projeler için harcamayı se-
verler. Keynesyen öncesi denk bütçe gelene-
ği, devletin harcama eğilimlerinin kaba olarak
vergî gelirleri ile sınırlı kalması yönündeydi.
Keynesyenlerin bu geleneği doğru dürüst bir
şeyle değiştirmeden yıkmaları, harcamanın
sınırlarını da yıktı. Tahmin edilebileceği gibi
bu duruma politikacılar, bütçe açıkları gayet
normal bir şeymiş gibi harcamaları vergî ge-
lirlerinin üzerinde gerçekleştirerek cevap
verdiler” (s. 94).

Bu tür kendi kendini harcama yapma yet-
kisiyle donatma kimi zaman “çalışan ekono-
mi”yi sağlama mazeretiyle yapılmaktadır, fa-
kat bu mantık da uyulması gereken prensip-
lerin sorumsuzca yıkımından başka bir şey
getirmemiştir. Gelecek kuşaklar, bu mantığın
bırakacağı borç mirası altında ezilme tehli-
kesiyle karşı karşıyadırlar. Mevcut kuşaklar
açısından bakıldığında bile, bu konuda göz-
lerden kaçan veya saklanan bir çelişki vardır:
Devlet, önce toplumun belli bir elit kesimi i-
çin gereksiz harcamalarda bulunur ve bunun
yükünü sıradan halkın sırtına yükler; daha
sonra da ortaya çıkan bütçe açığı sanki bu sı-
radan halk yüzünden oluşmuş gibi davranı-
rak toplumun bu kesimini daha çok vergi-
lerle açığı kapamaya zorlar. Devletin bu yola
başvurabilmesinin sırrı, yaratılan “malî illü-
zyonda” yatmaktadır. Malî illüzyon ise, oluş-
turulan karmaşık vergi sistemiyle gerçekle-
ştirilmektedir. Farklı vergilendirme araç ve
yöntemleri, kişileri yanlıya sevk etmekte ve
kamu hizmetlerine hangi oranda katkıda bu-
lunduklarını anlamalarını engellemektedir.
İnsanları bu tür bir illüzyondan kurtarmanın
yolu, doğrudan ve tek ödemeli vergilendirme
sisteminin uygulanmasıdır. (Buchanan ve
Wagner, 1977: 93-129).

Keynesyen gelenekte ipin ucu devletin e-
lindedir. Devlet yelpazesini genişledikçe, siya-
sal otoritenin toplumu muhatap kabul etme
isteği ve eğilimi azalmakta, toplumdan so-
yutlanmış ve topluma rağmen karar verme
yeteneği artmaktadır. Keynes’in ekonomik
düşünceye olan mirasını politik yapılanmaya
olan mirasıyla karşılaştıran Friedman (1997),
şu ifadelerle yer vermektedir:

“Keynes’in siyasî mirası ekonomik mira-
sından iki nedenden dolayı daha fazla zararlı
olmuştur. Öncelikle, ekonomik analizi ne
olursa olsun, yardımsever diktatörlük bile e-
ninde sonunda totaliter bir toplum yapısına
dönüşebilir. İkinci olarak, Keynes’in ekono-

mik teorileri, ekonomik çerçeveyi çok daha fazla aşan bir grubu sırf onların siyasî tercihlerinden dolayı cezbetmiştir. Bu durumu Keynes, Hayek'e yazdığı bir mektubunda benden daha iyi açıklamıştır: "Eğer onu uygulayanların kalpleri ve zihinleri ahlâkî olarak doğru yolda olursa aşırı olmayan planlama güvenli olacaktır. Bu, bazı kimseler için zaten böyledir. Fakat kötü olan şu ki, planlamayı, onun nimetlerinden faydalanmak için değil, senin (Hayek'in) fikirlerinin tam tersine sahip oldukları için gerçekleştirmek isteyenler de çoktur ki, bu kişiler tanrıya değil şeytana hizmet etmek istemektedirler..." (s. 22).

Buchanan ve Wagner (1977: s. 182)'in de belirttiği gibi Keynesyen telkinler, oldukça esnek bir uygulama alanına sahiptir. Siyasî otorite kamu sektörünün çapı da dahil olmak üzere birçok ekonomik politika aracını ekonomik kriterleri göz ardı ederek politik çıkarlar doğrultusunda kullanabilmektedir. Bu olguyu biraz daha açmak için büyük ölçüde Keynesyen politikaları uygulama aracı olarak kullanan bir kurumu, FED'i, ele alalım. Para otoritesi ve bir (Amerikan) merkez bankası olarak FED'in ekonomik dengeler üzerindeki etkisi büyüktür.

Keynesyen yaklaşımın önerdiği ekonomik politika araçları vasıtasıyla uzun dönemde doğuracağı olumsuz sonuçlar göz ardı edilerek siyasî amaçlarla günübirlik ekonomik politikalar uygulanabilir. Bu tür müdahalelerin ekonomik istikrarı bozacağı açıktır. Bu gerçeğe rağmen en önemli kurumlardan biri olan FED'in bile sıklıkla siyasî amaçlarla kullanıldığı gözlenmiştir. Havrilesky (1992: 18)'nin de belirttiği gibi bu konuda yapılan araştırmalar "siyasî baskıların önceden zannedildiğinden çok daha fazla ve sistematik bir rol oynadığını" ortaya koymuştur. Nordhaus'un bir çalışmasına atıfla Tregarthen (1988: 8), seçimlerden hemen önce yönetimdeki başkanların genişleyici para politikası uygulama

ması yönünde FED'e baskı yapabildiğini ve bunun başkan Nixon zamanında gerçekleştiğini belirtmektedir. Tregarthen'e göre seçimden sonra para arzı kısılacak bu ise durgunluğa yol açacaktır, fakat başkan yeniden seçilme hedefine ulaşmış olduğundan dolayı yaratılan istikrarsızlık onun için sorun olmayacaktır. Havrilesky (1992: 18) de, FED yetkililerinin, sadece başkanın değil, senatörlerin ve hatta bazı çıkar guruplarının bile etkisinde kalarak kararlar verdiğini belirtmektedir. Bu gözlem, şartlar oluşturulduğunda en ciddi bir kurumun dahi ekonomik amaç dışı nedenlerle kullanılabilirliğini göstermektedir. Aslında bu tür amaç dışı kullanımlar, sadece ekonomik açıdan değil demokratik düzenin sağlıklı işlemesi açısından da sakıncalı sonuçlar doğuracak niteliktedir. Çünkü halkın iradesinin serbestçe tezahürüne müdahale edilerek halk tarafından ortaya çıkarılması gereken siyasî tercihler kurumlar tarafından belirlenir hale gelmektedir.

FED'in bankacılık sistemi içindeki çeşitli işlemleri de eleştiri konusu olmaktadır. Schwartz (1992: 62)'a göre, FED, 1970'lere kadar işlevsel olarak zor durumda olan değil, sadece likidite problemi olan bankalara ödünç para vermekteydi. Bu tarihten sonra ise iflasla yüz yüze olan banka ve banka benzeri finans kurumlarına da borç para vermeye başlamıştır. Fakat FED bu kurumların iflas etmesini önleyememiştir. Bu durum, vergi gelirlerinin boşa harcanmasından başka bir şey değildir. Schwartz (1992), merkez bankasının usulsüz borç verme ve yardımda bulunma hareketlerinin yol açtığı olumsuzlukları daha spesifik olarak şöyle ifade etmektedir:

"(Gerçek) zarar, para arzı uygulamalarının siyasileştirilmesidir... Zor duruma düşmüş banka veya diğer kurumlara merkez bankasının yardım etmesi, kaynakların verimli dağıtılmaması, israf edilmesi, anlamına gelir. Siyasî kararlar, piyasa mekanizmasının yerini

almaktadır. Yoluna devam edebilmesi konusunda piyasanın testini geçemeyen kurumları, FED para yardımıyla desteklememelidir” (s. 65).

Ekonomideki para akışının piyasaya bırakıldığı, pazarın belirleyici olduğu bir sistemde merkez bankasının görevi, ekonomik büyüme göstergeleri ışığında para stokunun belli bir oranda artırılmasıyla sınırlı, gayet şeffaf ve basit olabilecektir.

Kamusal felsefede ekonomik eylem çoğu kez “verimlilik” değil, “ihtiyaç” kriterine dayanmaktadır. İhtiyaç ise sübjektif bir olgudur. Neyin kim için ihtiyaç olduğuna ve bu ihtiyacın nasıl giderileceğine kendisi de nihayetinde bir çıkar gurubu olan siyasî otorite karar verdiğinde, objektif ekonomik kriterlerin yerini sübjektif tercihler alabilmektedir. Bu durum, plancı ve müdahaleci Keynesyen geleneğin yapısal bir sorunudur. Kamu egemenliğinde bulunan kurumlar ve ekonomik politika araçları, mevcut siyasî otoriteye veya devlet içerisinde güç odağı haline gelmiş çeşitli baskı guruplarına menfaat sağlama aracı haline dönüşebilmektedir. Müdahale araçları olarak kullanılan kurumlar ve uygulanan politikalar, bu imkânlar olmadığı veya azaldığı taktirde, daha sorunsuz işleyecek olan siyasî sistemin de yozlaşmasına yol açmakta ve sonuçta bir bütün olarak toplum etkin kaynak kullanımından uzaklaşmış olmaktadır. Özel teşebbüs kurallarıyla işleyen şeffaf ve serbest piyasa sisteminde ise, ekonomide verimsiz ve amaç dışı kullanıma açık kurum kalmayacağı için işleyen bir ekonomi, temiz toplum içerisinde gerçekleşmiş olacaktır.

IV. Sonuç

Ekonomik teori açısından Keynesyen yaklaşım kısa dönem analizine yönelik, nominal verileri dikkate alan, ve optimizasyonu göz ardı eden bir yapı üzerine kurulu olması ne-

deniyle diğer ekonomik düşünce gelenekleri tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Keynesyen analizin büyük ölçüde mikroekonomik tabandan yoksun olması onun makroekonomik öngörülerini de tutarlı ve güvenilir olmaktan uzaklaştırmıştır.

Keynesyenlere göre ekonomi uzun bir süre tam istihdam seviyesinin altında kalmaya devam edebilir. Bu nedenle, yeniden tam istihdam seviyesine çıkmak için para ve mali politikalar uygulanmalıdır. Diğer gelenekleri temsil eden bir çok ekonomist ise bu tür politikaların işe yaramadığını, istikrarsızlığı artırdığını ve özellikle uzun vadede ekonomik dengeleri bozduğunu ileri sürmektedir. Keynesyen gelenek karmaşık vergilendirme sistemi ile birlikte uygulanan gününbirlik para ve maliye politikaları araçlarıyla ekonomik hayatı illüzyonist bir ortamda düzenleme eğilimindedir. Kimin elinin kimin cebinde olduğunun pek kestirilemediği bu tür belirsizlik ortamı ise çoğu kez siyasal ve özel çıkar sağlama amacıyla kullanılabilir.

Kamu kurum ve kuruluşlarının bir çoğu Keynesyenizmin pratik hayattaki uzantılarıdır. Gerek tarihsel veriler ve gerekse bilimsel analizler bu tür kurum ve kuruluşların ekonomik verimlilik ilkeleri çerçevesinde işletilemediğini ortaya koymuştur.

Kaynakça

Asimakopulos, Arthanasios, (1991), *Keynes's General Theory and Accumulation*, Cambridge: Cambridge University Press.

Barro, Robert J., (1974), “Are Government Bonds Net Wealth”, *Journal of Political Economics*, vol. 82, s. 1095-1117.

Barro, Robert J., (1978), “Unanticipated Money, Output, and the Price level in the United States”, *Journal of Political Economy*, vol. 86, s. 585-615.

Buchanan, James M. and Wagner, Richard E., (1977), *Democracy in Deficit: The Political Legacy of Lord Keynes*, New York: Academic Press.

Burstein, M.L., (1975), "Some More Keynesian Economics" *Economic Inquiry*, vol. XIII, s. 39-54.

Carlson, Keith M., (1986), "A Monetarist Model for Economic Stabilization: Review and Update," *Federal Reserve Bank of St. Louis*, October 1986, s. 18-28.

Chrystal, Alec K ve Price, Simon, (1994), *Controversies in Macroeconomics*, New York, Harvester Wheatsheaf.

Edgmand, Michael R., (1987), *Macroeconomics: Theory and Policy*, New Jersey, Prenticehall.

Fischer, Stanley, (1977), "Long-term Contracts, Rational Expectations, and the Optimal Money Supply Rule," *Journal of Political Economy*, vol. 85, s. 261-275.

Friedman, Milton, (1968), "The Role of Monetary Policy," *American Economic Review*, March 1968, s. 1-17.

Friedman, Milton, (1978), *Tax Limitation, Inflation and the Role of Government*, Dallas: The Fisher Institute.

Friedman, Milton, (1997), "John Maynard Keynes," *Economic Quarterly*, vol. 83, s. 1-23.

Froyen, Richard T., (1993), *Macroeconomic Theories and Policies*, New York: Macmillan Publishing Company.

Hamberg, Daniel (1971), *Models of Economic Growth*, New York: Harper and Row Publishers.

Havrilesky, Thomas, (1992), "Politicians Find Ways to Influence Fed Policy," *The Margin*, Spring 1992, s. 18-19.

Holland, Steven A., (1985), "Rational Expectations and the Effects of Monetary Policy: A Guide for the Uninitiated," *Federal Bank of St. Louis*, May 1985, s. 5-10.

Johnson, Harry G., (1977), "Keynes and Developing World," Skidelsky, Robert, *The End of the Keynesian Era*, New York: Holmes and Meier Publishers, Inc.

King, Robert G., (1993), "Will the New Keynesian Macroeconomics Resurrect the IS-LM Model?" *Journal of Economic Perspectives*, 7, s. 67-82.

Lekachman, Robert, (1964), *Keynes and the Classics*, Boston: D.C. Heath and Company.

Lucas, Robert, (1976), "Econometric Policy Evaluation: A Critique," Brunner, Karl and Meltzer, Allen, *The Phillips Curve and Labor Markets*, Amsterdam: North-Holland Publishing Co.

Lucas, Robert E. and Sargent, Thomas J., (1979) "After Keynesian Macroeconomics: *Federal Bank Quarterly Review*, vol. 3. s.295-317.

Marshall, Natalie, (1970), *Keynes: Updated or Outdated?*, Lexington: D.C. Herth and Company.

McCracken, Harlan, (1961), *Keynesian Economics in the Stream of Economic Thought*, Kingsport: Kingsport Press, Inc.

Modigliani, Franco, (1977), "The Monetarist Controversy or Should we Forsake Stabilization Policies?" *American Economic Review*, vol. 67, s. 1-19.

Schwartz, Anna J., (1992), "The Misuse of the Fed's Discount Window," *Federal Reserve Bank of St. Louis*, September / October 1972, s. 58-69.

Seater, John S., (1993), "Ricardian Equivalence" *Journal of Economic Literature*, vol. XXXI, s. 142-190.

Sheffrin, Steven M., (1996), *Rational Expectations*, New York: Cambridge University Press.

Shenoy, Sudha R., (1972), *The Tiger by the Tail*, Kent: The Institute of Economic Affairs.

Solow, Robert M., (1956), "A contribution to the Theory of Economic Growth," *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70, s. 65-94.

Snowdon B. ve Vane H. R., (1997), *A Macroeconomics Reader*, London: Routledge.

Tregarthen, Timothy, (1988), "Politics at the Fed," *The Margin*, March 1988, s. 8-9.

Walsh, Carl E., (1994), "A Primer on Monetary Policy: Part II, Targets and Indicators: *FRBSF Weekly Letter*, No 94; 28, 19 Ağustos 1994, s. 1-4.